

EDEBİYAT SOSYOLOJİSİ VE HAYAT

Sociology of Literature and Life

Köksal ALVER*

Abstract

In this paper, I try to analyse the relation between literature and sociology in general and literature and life in particular. Sociology of literature is a discipline that investigates relations between literature and social facts and different aspects, reflections of this relation. Sociology of literature consists on relation literature-society. According to this discipline literature is an expression of society. Accordingly the literature impacts on society and life. Consequently in fact focus of literature of sociology is life.

Keywords: Sociology of literature, Literature, Society, Life.

Özet

Bu çalışmada, edebiyat olgusu ile genelde sosyoloji özelde hayat arasındaki ilişkiyi analiz etmeyi denedim. Edebiyat sosyolojisi, edebiyat ile toplumsal olgular arasındaki karşılıklı ilişkileri ve söz konusu ilişkinin değişik yönlerini, yansımalarını inceleyen bir disiplindir. Edebiyat sosyolojisi, edebiyat-toplum ilişkisi üzerinde oluşmaktadır. Bu disipline göre edebiyat toplumun bir tür ifadesidir. Buna göre edebiyat topluma ve hayata etki etmektedir. Dolayısıyla edebiyat sosyolojisinin ilgi merkezi hayattır.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat sosyolojisi, Edebiyat, Toplum, Hayat.

---

* Yard. Doç. Dr, Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.
(kalver@hotmail.com)

Giriş

Edebiyat sosyolojisinin hayatı açıklama, anlama girişimi olarak düşünülüp düşünülemediği noktasından hareket eden bu makale, temelde edebiyat ile hayat arasındaki bağlantı noktalarını tartışmayı amaçlamaktadır. Edebiyat ile hayat birbirinden uzak, kopuk alanlar mıdır? Her iki alan arasında geçişlilikler bulmak mümkün müdür? Bir sanatsal üretim olan edebiyat ile hayat arasında nasıl bir bağ kurulabilir ve bu bağın kurulmasında edebiyat sosyolojisi nasıl bir işlev üstlenmektedir? Makale, bu sorular etrafında ilerleyip edebiyat sosyolojisinin hayata açılma, hayatı açıklama girişimi olabileceği tezini geliştirmeye çalışmaktadır.

Edebiyat Sosyolojisine Kısa Bir Bakış

Edebiyatın sosyolojik izahını gerçekleştirme düşüncesinden hareketle varlık kazanan edebiyat sosyolojisi, edebiyat ile toplumsal olgular arasındaki karşılıklı ilişkileri inceleyerek, edebiyat-toplum ilişkisinin değişik yönlerini, yansımalarını ortaya koymaya çalışmaktadır. Edebi eserler ve yazarlarının sosyal ortam, sosyal ilişkiler ve bu ortamın değişik yönlerinin birbirleriyle irtibat noktalarını, geçişliliklerini, birbirlerine etkilerini irdeleyen edebiyat sosyolojisi, bilimsel bir yöntemle elde ettiği bilgilerle toplum kuramının oluşumuna katkı sağlamaktadır.

Edebiyat sosyolojisi, hareket noktası olarak edebî eserleri almaktadır. Ancak bütünüyle edebî eserlerin içerikleriyle (konu, muhteva, metin) ilgilenmemekte, yani salt metin merkezli bir araştırma gerçekleştirilmemektedir. Bunun ötesinde edebiyat sosyolojisi, *edebiyat ilişkileri* kavramına uygun bir biçimde, edebiyatın tüm açılımlarını, yönlerini, etkilerini ve bir iletişim ortamı kurma yönünü vurgulamaktadır. Merkezî bir öneme sahip edebî metin dolayımında oluşan ilişkiler, kümeler, gruplar, aktörler ve ilişki ağlarını ifade eden *edebiyat ilişkileri*, edebiyat sosyolojisinin gerçek alanını da oluşturmaktadır. Yazar, metin, okur kitlesi, yazar kuşakları, yayıncılık, okuma sorunu ve okuma nedenleri yahut sonuçları gibi meselelerin oluşturduğu önemli, sürekli ve vazgeçilemez bir ilişki ağını temsil eden *edebiyat ilişkileri*, edebiyat sosyolojisinin mecrasını belirlemektedir. Sözü edilen olguların her birinin karşılıklarını, açılımlarını kendi yöntemleriyle ayrıntılı bir şekilde ele alan edebiyat sosyolojisinin amacı, Goldmann'ın (1975:9) yaklaşımında olduğu gibi yalnızca edebî eserler ile bu eserlerin içinde doğdukları toplumsal kesimlerin ortak bilinçleri arasında bağlantı kurmak değildir. Bunun ötesinde bu disiplinin amacı, eser-toplum ilişkisinin tüm boyutlarını içerecek analizlere

ulaşmaktır. Edebiyat sosyolojisi, edebî eserler ile içine doğdukları toplumsal ortam arasındaki kaçınılmaz ilişkiyi reddetmemektedir. Ancak kendi sınırını bu şekilde çizmemekte, daha geniş bir alana açılmaktadır. Nitekim, edebiyat sosyolojisinin 20. yüzyıldaki önemli kuramcılarında Escarpit'in, edebiyat sosyolojisinin dört unsur bağlamında oluştuğunu belirtmesi, disipline bir açılım kazandırmıştır. Bu yaklaşıma göre edebiyat sosyolojisi ürün/eser, yazar, okur, basım/yayım unsurlarını ayrı ayrı incelemektedir (Escarpit;1992). Bu ise açıklamaya çalıştığımız *edebiyat ilişkileri* kavramının oluşumunda olduğu kadar, edebiyat sosyolojisinin metnin sınırlarından kurtulması açısından da önemli bir yaklaşımdır.

Sosyolojik teori ve sosyoloji tarihinin yanı sıra edebiyat sosyolojisi çalışmalarına da özel ilgi duyan çağdaş sosyologlardan Alan Swingewood (1971a:11), edebiyat sosyolojisini, sosyoloji ile edebiyat arasında ilgi kurarak açıklamayı denemektedir. Ona göre en temel noktada sosyoloji ve edebiyat benzer bir taslağı paylaşırlar. Sosyoloji, toplumsal bir varlık olan insanın, sosyal kurum ve süreçlerin bilimsel bir incelemesidir. Bir toplum nasıl meydana gelir, nasıl işler, nasıl devam eder türünden sorulara cevap arar. Sosyoloji gibi edebiyat da öncelikle insanın toplumsal dünyasıyla, ona uyumuyla ve onu değiştirme arzusuyla ilgilenir. Bir başka deyişle edebiyatçı ile sosyolog benzer sorunlarla uğraşır. Birey ile grup, kişi ile kültür, biyografi ile tarih arasındaki bağlantılar hem edebiyatçıları hem de sosyologları ilgilendirir (Rogers;1991:16). Bundan ötürü edebiyat sosyolojisi, edebiyat-toplum denklemini kurarak işe başlamaktadır. Her iki alanın birbirine etkilerini, katkılarını karşılıklı ilişki düzleminde irdelemektedir. Sosyolog ve edebiyatçının birbirlerinden kopuk, uzak ve habersiz olmamaları gerektiğini aksine birbirlerine kulak vermeleri, birbirlerinin ürünlerinin mutlak anlamda toplum analizi bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini dillendirmektedir. En temelde paylaştıkları taslak aslında toplum sorunlarıdır. Dolayısıyla sosyolog ve edebiyatçı benzer ve yakın sorunlarla uğraşmaktadır. Yöntemlerinin, merkez ilgi ve kavramlarının, alanlarının farklı olması onları birbirinden koparmamalıdır. Çünkü temele aldıkları şey toplum ve toplum sorunlarıdır. Bu nedenle her iki alan birbirine yakınlaştırılmalı, birbirine açılmalıdır.

Edebiyat sosyolojisi, hem bir ürün olarak edebi eser hem de sosyal gerçekliğin bir unsuru olarak edebiyat üzerine yoğunlaşır (Leenhardt;1967:517). 'Ürün olarak edebiyat eseri'nin toplumu yansıtmayı, toplumu ifade etmesi, toplumca algılanması ve bu doğrultuda belli tavırları doğurması ilk elden incelenen sorunlardır. 'Sosyal gerçekliğin bir unsuru olarak edebiyat' yaklaşımında ise, edebiyatın oluştuğu toplum/ortam ile mutlak anlamda kurmak durumunda kaldığı iletişimi, etki ortamını irdelemektedir. Bu doğrultuda

edebiyatın ait olduğu toplumsal ortam ve koşullar tarafından belirlenmekte ve biçimlendirilmekte olduğu ifade edilmektedir (Eagleton;1988:469). Sözü edilen yaklaşım, edebiyatı doğrudan toplumsal gerçeklere ve koşullara bağlamaktadır. Daha çok edebiyat sosyolojisinin Marksist kanadında yer alan kuramcılar tarafından geliştirilen bu yaklaşım zaman zaman kalıplaşmış tanımlara ve ilişkilere yaslanması açısından zaafa düşmektedir. Ancak temelde edebiyat eserlerinin içinde yer aldıkları sosyo-kültürel ortamdan bağımsız olamayacakları, mutlak anlamda irtibat noktalarının bulunduğu tezini dillendirmeleri, edebiyat sosyolojisi açısından bir katkı olarak değerlendirilmiştir. Sonuçta edebiyat, 'kültürün bir parçası' olarak sadece belirli bir sosyal ortamda ve sosyal ilişkiler içinde meydana gelmektedir (Wellek&Warren;1993:105).

Edebiyat sosyolojisinin yaklaşımına göre edebiyat eserleri, çeşitli toplumsal ve kültürel katmanlarla girilen dilsel bir ilişki sonucunda oluşmaktadır. Yazar ve yazınsal metinden önce varolan toplumsal kurumlar ve pratikler, edebi metni oluşturan etkenler arasında yer almaktadır. Dolayısıyla edebiyat (edebi metinler) çeşitli toplumsal pratiklerle birlikte örülen şebekedir ve yazar yapıtını, kendinden önce varolan şebekenin içinde kurgulamaktadır (Sayın;1998:138). Bu durumu her sanatçının, kendi çağının kültürel oluşmuşluğu ve tinsel/düşünsel savaşlarıyla içten bir ilişki içerisinde sanat ürettiği (Dilthey;1999:33) gerçeğine bağlamak da mümkündür.

Edebiyat ve Hayat

Edebiyat ile hayatı ilişkilendirme girişimleri uzun bir tarihe yaslanır. Gerçekliğin alanı olarak ileri sürülen hayat ile düş, kurgu ve gerçekliği yeniden üretmeye denk düşen edebiyat arasında bağ kurmaya dönük girişimler en temelde "yaşamakta olan hayat, anlatılmakta olan hayattan ayrılamaz" (Randall;1999:98) düşüncesinden hareket etmektedir. Bu anlamda edebiyat ile hayatın ayrıştırılmasının aksine birleştirilmesi yahut yakınlaştırılması gerekliliği dillendirilmektedir. Toplumsal olan ile kurmaca olanın birbirinden ayrılmadığı, aksine birbirine dikişlendiğine işaret edilmekte (Sayın;1998:141) ve böylece edebiyat ile hayat arasında uçurumlar değil köprülerin varlığı dikkatlere sunulmaktadır.

Söz konusu girişim daha ilk elden edebiyatın tanımında açığa çıkmaktadır. Edebiyat tanımlarında sanatsal üretimin, söz ustalığının, inceliğin, üslubun, süslemenin, güzel ifadenin yanında mutlaka anılmadan geçilemeyen, göz ardı edilemeyen hususların başında toplum, düşünce, yaşantı/hayat da

gelmektedir. Dolayısıyla hayat, edebiyata içkin bir şekilde yerini almaktadır. Örneğin, edebiyatı, 'hayat'ın benzeri bir hikâyeye dayanma girişimi olarak tanımlayan kuramcılarının yanında (Balibar&Macherey;1996:286), edebiyatı, "söz, yazı biçimini almış bir yaşantı veya yaşantılanmış sözlü ya da yazılı bir anlatış biçimi" şeklinde tanımlayan sosyologlar da bulunmaktadır (Kösemihal;1967:9). Edebiyatın hayatı temsil ettiğini dile getiren kimi araştırmacıların dikkat çektiği husus, edebiyatın sosyal gerçeklik ve sosyal kurumlara kopmaz bir bağının olmasıdır. Geniş ölçüde sosyal gerçekliği temsil eden hayat, edebiyatı sosyal gerçeklik ve sosyal kurumlara yakın bir ilişki düzlemine sokmaktadır (Wellek&Warren;1993:94).

Dilthey (1999:44), "sanat yaşamayı anlamının organonudur, çünkü o yaşamda beslenir ve onu ifade ve temsil etmeye çalışır" diyerek, sanatı yaşam deneyimine dayalı hale getirmekte ve sanatın malzemesini, konusunu bu yaşam deneyiminden aldığını ifade etmektedir. Ona göre "sanat, gökyüzünü ve cehennemi, tanrıları ve hayaletleri bile, ancak yaşam gerçekliğinde içerilmiş olan renklerle resmeder" (Dilthey;1999,32). Dolayısıyla hayat, sanat/edebiyatın gözünü ilk açtığı aura, esinlendiği ve kavradığı ilk sahici görüntüdür. Edebiyat, hayatı bir merdiven basamağı kabul edip kendini gerçekleştirmektedir. O basamak ve merdivensiz kendini gerçekleştirmesi pek anlamlı olmayacaktır. Bundandır ki, hayat, sanat ve edebiyatın olmazsa olmazlarından, ana duraklarından. Sanat ve edebiyat, muhatabını hayata götüren, muhatabının hayata farklı bir pencereden bakmasını salık veren, başka pencerelerin olabileceğini gösteren önemli bir adım ve hayatı anlamının vazgeçilmez aracıdır. Böylesi bir duyarlılığı benimseyen Swingewood (1971b:170), edebiyatın kişinin sosyal dünyasını anlamada yardımcı olacağını belirtmektedir. Helmut Kuhn (2002:40), edebiyat ile hayatın bir yüzünde olup biten devrim ilişkisini tartıştığı önemli bir yazısında "edebiyat nedir?" sorusuna, hayatı merkeze alarak cevap vermektedir: "Hepimiz tarafından paylaşıp sürdürülen insan yaşamını, dilsel olarak anlamının toplum üzerine yüklenmiş bir biçimidir." Ona göre edebiyat tarihsel yaşamda ortaya çıktığı için, kavimlerin, toplumların, kültürlerin ve nihayet insanlığın gerçek tarihi ile sıkı bir şekilde iç içe olmuştur. O halde "toplumsal/tarihsel olanın metaforik olandan ayrılmadığı, aksine bu ikisinin aslında aynı şekilde anlaşıldığı bir bilgi türü... yeniden kurmanın cazibesi ile toplumsal olanın ağırlığını taşıyabilen bir bilgi türü" (Köksal;1998:226) oluşturma/geliştirme çabasına girişilebilir. Edebiyat sosyolojisi söz konusu bilgi türünü oluşturma, geliştirme girişiminden başka bir şey değildir.

Edebiyat-hayat ilişkisinde temel noktalardan biri de kuşkusuz dildir. Dil, edebiyatın temeli, harcı ve hemen her şeyidir (Gadamer;2002:23). Dil,

toplumla kaçınılmaz bir ilişki kuran ve sürdüren yapıdır aynı zamanda. Dil, edebiyat ile toplumu en derin merkezlerine varıncaya kadar birbiriyle dolaylıdır. Bu yüzden tam da toplumun konuşmasına katılmadığı, herhangi bir ileti sunmadığı anlarda dahi edebiyat en derin biçimde toplumda köklenmiş olduğunu açığa vurur (Adorno;2004:123). Toplumun tüm niteliklerini, yansımalarını, açılımlarını kendinde barındıran dil, edebiyatı da belirlemekte, onun sınırlarını çizmektedir. Edebiyat toplumun bir özeti ve temeli olan dili kullandığı için doğrudan toplumla yani hayatla buluşmakta, onun içinden konuşmaktadır. Edebiyat, dile dayandığı için toplumun ona sunmuş olduğu (Adorno'nun sanat-toplum ilişkisini açıklamak için kullandığı) *malzeme* ile yüz yüze gelir, böylece malzeme edebiyatın temel hammaddesi olur. Malzeme ise toplum tarafından belirlenmiştir, dolayısıyla malzeme ile iş gören edebiyatçı/sanatçı doğrudan toplumla yüzleşmektedir (Bürger;2004:167-168).

Edebiyat ile hayat arasında bağlantı/irtibat kurmaya çalışan girişimler çoğunlukla edebiyatın 'tanık' olma yönünü öne çıkarır. Ahmet İnam (2003:27) edebiyatın tanık oluşuna dikkat çekerek, "edebiyat, çağın, kültürün, o çağ ve kültürdeki insanın, o insandaki *evrensel insanın tanığıdır*" demektedir. Birçok, tarihsel, sosyolojik, psikolojik incelemelerde yakalanamayan insan zenginliğini, derinliğini edebiyat yapıtlarında bulduğumuzu belirterek, edebiyatın tanıklığını yaşamı resmetmesi ile değil yaşama ortak olması, ondan ayrı durmaması, onun bir parçası olması ile açıklanabileceğini ifade etmektedir. Toplumun kendini estetik kalıplar ve dil aracılığıyla ifade etmesi şeklinde beliren edebiyat, hayata eklenerek onu tamamlamaya çalışmaktadır. Hayattan koparak değil, onun dışında ve üstünde yer alarak değil, onunla birlikte bir oluşum gerçekleştirerek hayata eklenmekte, hayatı izaha çalışmaktadır. Edebiyat, dünyanın estetik tecrübelerini ilettiği kadar, değişik yaşam tarzlarını benimseyen kişilerce anlamlı bir biçimde yaşantıya dönüştürülen toplumsal hayatın biçimlerini, hayat-tarih karışımı öyküye dönüştürme yoluyla gün ışığına çıkarmaktadır (Harrington;2002:52). Bu ve benzeri yönleriyle edebiyat, hayatı ve Lefebvre'nin tespitiyle gündelik hayatı bilim ve düşüncenin dünyasına dahil eder; bilim ve düşünce edebiyatın anlattığı gündelik hayattan bazı analizlere ulaşmayı dener. Eşya, giyinme, beslenme, ev, barınma, komşuluk, çevre gibi faktörlerin belirlediği gündelik hayat, edebiyat (dil ve yazı) tarafından kayda geçirilir ve düzenli bir şekilde sunulur (Lefebvre;1998:8-14). Dolayısıyla edebiyatı değerlendirirken onun tanık olma yönünün öne çıkarılması anlamlı görülmelidir.

Elbette, edebiyat sadece hayatı (toplumsalı) yansıtmaz, onu anlatmaz; aynı zamanda bir yaşam tarzı önerir. Böylece yaşam tarzlarını biçimlendirir ve hayata şekil verir. Dolayısıyla hayata katılır. "Her edebiyat eseri belirli bir

dünya görüşünü, inancı, doktrini, ideolojiyi savunur veya bunlara tepkide bulunur” (Köseihal;1967:8) temel görüşü, edebiyatı aktif, bilinçli bir girişim olarak resmetmektedir. Edebiyat, toplumsal varlık olan insana ve onun hayatına öneriler getirmektedir. Önerilerini zaman zaman açık bir dille zaman zaman örtük/sembolik bir dille sunmaktadır. Toplumun yaşantısını belirlemeye çalışmakta, insanlara kimlik sunmakta ve onlar için yeni bir yaşantı düzlemi oluşturmaktadır (Jusdanis;1998). Edebiyatın anlatisına ve önerisine insanlar ve okurlar cevap vermekte gecikmezler. Roman ve hikâyeleri sadece okumakla kalmayıp eserlerdeki olay ve durumları yaşamaya ve hatta edebî karakterleri kendi kişiliklerinde yaşatmaya çalışan birçok insana rastlanır. İnsanlar kendi hayatlarını roman kahramanlarının hayatlarına benzetmek isterler (Wellek&Warren;1993:102). Yahut anlatılan hikâyeyi bizzat kendi deneyimlerine uygulamak isterler. Bundandır ki, edebî anlatının/hikâyenin etkilediği okur dünyası ile hem anlatılarda hem gerçek hayatta sıkça karşılaşmak mümkündür (Gürbilek;2004:19-50). Çünkü, edebiyat (hikâyeler), hayatın yaşandığı toplumsal ortamın yaratılmasına ve hayatı kuşatan seçenek ve fırsatların belirlenmesine yardımcı olmakta ve hayatın akışında merkezi bir rol oynamaktadır (Randall;1999:52-90).

Edebiyat hayata yön vermesi, yaşam tarzı önermesi noktasında *ahlâkî* ve *siyasî* bir yön içermektedir. Hatta, edebiyatın ahlâk ve siyasete (dünya görüşü/bakış açısı) içkin olduğu rahatlıkla söylenebilir. Biçimlendirme niteliğine sahip edebiyatın önerisine acaba toplum nasıl tepki vermektedir? Edebiyatın sunduğu hayat ile toplumun gerçek hayatı örtüşmekte midir? Bir geçişlilik söz konusu mudur? Edebiyat sosyolojisi, edebiyatın hayattan, hayatın edebiyattan kopuk olmadığı/olamayacağı ilkesinden hareketle edebiyatın hayatı şekillendirdiği, yönlendirdiği tezini cesaretle işleyebilmektedir. Bu bağlamda hayli kabarık bir literatür oluşmuştur: yeni bir hayat modelini topluma benimsetme, toplumu yeni (modern) hayata uydurma tezini işleyen onlarca roman, öykü sıralanabilir. Gerek, Batı edebiyatında gerekse Türk edebiyatında bu örnekler hayli kabarık bir yekuna sahiptir. Hem topluma yeni bir bakış açısı, duygu dünyası, zihniyet önerme hem de yeni bir yaşam tarzı sunma anlamında öne çıkan bu tür edebiyat eserleri tam anlamıyla ahlakî ve siyasî bir *misyonu* yüklenmiş ve *işlevsel* olmuşlardır.

Edebiyatın hayatla kurduğu bağ, kendi yapısında da karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda edebiyat kendi içine kapanmamakta, sadece edebiyatı yaratan kişilerin kullanımına mahsus olmamaktadır. Mutlak anlamda hayata dönüktür, hayatın içindeki bireylere/kitleye hitap eden bir yapıya sahip olmaktadır (Michaud;2004:58).

Edebiyat Sosyolojisi ve Hayat

Edebiyat sosyolojisi, edebiyat-toplum ilişkisini, irtibatını merkeze alarak söz konusu ilişkinin bütün görüngülerini, içerdiklerini, açılımlarını ve sınırlılıklarını da ilke olarak yüklenmiştir. Edebiyat ile toplum arasındaki ilişki adına ne varsa hepsini kuşatma, açıklama, çerçeveleme iddiasından apayrı bir durumdur söz konusu olan. A priori bir şekilde edebiyat sosyolojisi edebiyatın ve toplumun *akışına*, bu akışın gerçekleştiği *yataka* tanık olma girişimidir. Söz konusu girişimiyle iki ayrı *vadi* gibi algılanan iki temel insanî edimi irtibatlandırma iddiasını ve bunun gerekliliğini dillendirmektedir.

Edebiyatın hayata dönük olma halini belirginleştirmeye, o hâli değişik araçlarla tartışarak öne almaya çalışan edebiyat sosyolojisi, kendine yeni bir alan açarken bir sınırlamayı beraberinde getirmektedir. Söz konusu sınır aslında edebiyat sosyolojisinin hayatın nabzını tutma, hayatın nüanslarına varma amacının önünü açmaktadır. Edebiyat sosyolojisi, edebî metnin *edebiyatlığını* sorgulamaktan kaçınarak kendi çerçevesini (sınırını) çizmeye başlar. Yazılı bir metnin (sözlü edebiyatı da bir *metin* şeklinde düşünme girişimlerini de ekleyerek) *edebiyatlığını* belirleme, estetik değerini sorgulama hakkının olmadığı farkındadır. Escarpit'in belirttiği gibi, edebiyat olgusunun özgüllüğüne saygılıdır (1992:17). *Edebiyat* adını almış yapıyı ilk elden kabul ederek kendince bir araştırmaya kalkışır. Onu ilgilendiren edebiyatın toplumsal alanda (*hayat*) aldığı konum, tutum ve işlevidir. Edebiyatın toplumsal ilişkilere getirdiği boyut, toplumun edebiyata (ve edebiyatçıya) sunduğu cevap/karşılık ve bu düzeneğin oluşturduğu *edebiyat ilişkilerinin* toplumsal alandaki yankısı onu ilgilendiren asıl hususlardır. Bunun ötesine geçmez. Bundandır ki, edebî eserin kıymetini, kalitesini, gücünü, yapısının sağlam olup olmadığını edebiyat eleştirisine bırakır ve dikkatini eserin hayattaki macerasına verir. Bu anlamda yüksek kültüre hitap eden eserler, alt kültüre hitap eden eserler yahut popüler eserler, hidayet romanları, ideoloji/propaganda paralelinde üretilen eserler arasında bir ayrım yapmaz. Çünkü her biri bir hayatı temsil etme, anlatma, oluşturma, biçimlendirme iddiasındadır. Edebiyat sosyolojisi, edebî metnin hayata ne sunduğu, hayatın akışına nasıl tanıklık ettiği ve hayatın da ona ne cevap verdiğiyle ilgilenir.

Edebî eser, bir şekilde hayatı ve hayatı belli bir düzene ulaştıracak bilgileri işlediği (Uygur;1999:69), temalaştırdığı, hayata/insana dönük bir cevap ürettiği için *kıymeti* ne olursa olsun edebiyat sosyolojisinin dışında kalmaz. Çünkü edebiyat sosyolojisi salt edebî eserleri *tematik* açıdan değerlendirmemekte, bütün bir *edebiyat ilişkilerini* sorun ve çalışma alanı olarak görmektedir. Bundandır ki, tema ister psikolojik, sosyolojik, metafizik,

rüya ister polisiye, popüler kültür, ütopyada merkezlensin, edebiyat sosyolojisinin ilgisi dışında kalmamaktadır. Toplumsal bir varlık olarak *okur*, okuduğu edebî metni -teması ne olursa olsun- dönüştürmekte ve ona bir tepki vermektedir; ondan kalkarak kendi hallerini (insanî boyut) ve başka halleri (sosyal boyut) gözden geçirmektedir. Kâh adaptasyon, kâh ayrıksılık tavrı, hayatı biçimlendirecek denli güçlü olan tavrı geliştirmektedir.

Edebiyat sosyolojisi, edebî metnin bir kurmaca, hayal ürünü, uydurma olduğunu reddetmez. Ancak mütevazı bir ekleme yapmaktan da kendini alamaz. Bu ekleme aynı zamanda edebiyat sosyolojisinin temel iddialarından biri olur: edebî metin (edebiyat) toplumun birebir ifadesi, görünümü, aynası, izdüşümü, kanıtı, göstergesi olmasa *da* ondan tamamen kopuk, ayrıksı, yabancı değildir, olamaz da. Bu noktada Bourdieu'ya kulak verip bir çıkış yakalamak mümkün. Bourdieu'nun (1999:14) çabası edebiyat-toplum ilişkisinde iki uç yaklaşımdan birini tercih etmemeye ve belki ikisini birleştirmeye dönüktür. O, eserin toplumsal alanla *doğrudan* değil *dolaysız* bir ilişki içine sokulmasını teklif etmektedir. Birebir ilgi ve örtüşürmenin kaba materyalist bir yaklaşım olacağını ve belki edebiyatın özgüllüğünü devre dışı bırakacağını dile getirmektedir.

Başından beri edebiyat sosyolojisi, hayatın akışına tanık olma adına, edebiyatla toplumsal olanı bir araya getirmeye çalışmış, bu anlamda bir yapı kurabilmek için bazı önemli kavramlara yaslanmış. Kavramların belirlenmesi ve açıklanmasıyla birlikte esasen edebiyat sosyolojisinin sütunları olacak denli önemli belirlemeler ardı sıra gelmiştir. Edebiyat sosyolojisinin ilk habercilerinden Taine'e göre edebiyat eserleri, bir vesika, bir şehadettir. Elbette bu nokta öteden beri hayli işlenmiş ve tartışılmıştır: edebiyatın, örneğin bir tarihsel belge gibi, bir siyasal bildiri, bir ferman gibi görülüp görülemeyeceği üzerine çok şey söylenmiştir. Genel eğilim, bir tarihsel belge olmasa *da* (ki değildir) tarihsel belge *gibi* değerlendirmenin imkansız olmadığı şeklindedir. Stendhal (1999:434), edebiyatı *ayna* kavramıyla dolayısıyla öteden beri tartışılan ve bir kuram halini alan *yansıtma* ile açıklamaktadır. Roman özelinde söylediği şudur: "Roman denilen şey, uzun bir yol üzerinde dolaştırılan bir aynadır. Bu ayna bize kâh göklerin maviliğini, kâh yolun hendeklerinde biriken çamurları gösterir". Bu anlamda hayatı yansıtan bir ayna olduğu varsayılan edebiyatı hayatı keşfetme, irdeleme, analiz etmede temel araç olarak gören edebiyat sosyolojisi, toplumsal olana, hayatın akışına edebiyattan varmak istemektedir. *Ayna, Yansıtma, Vesika, Şehadet, Tanık* gibi kavramları öne çıkaran edebiyat sosyolojisi, temelde hayatın nasıllığına ve neliğine ilişkin bir açıklamanın peşinde olduğunu göstermektedir.

Edebiyat sosyolojisi hayata tanık olmada edebiyatı devreye sokarken edebi metni bir iletişim formu olarak görür. Edebiyat, insan eyleminin temelinde bulunan iletişim ve açıklamaya odaklanır (Rogers;1991:16). Kendi sürekliliğini de sözü edilen iletişim formunun sunduğu imkanda görmekte ve bunun kaybolmasını istememektedir (Griswold;1993:465). Eğer iletişim hayatı yapan unsur ise, bir iletişim formu olan edebiyat da (*edebi iletişim*) hayatın yapıcı unsurlarından biri olarak görülmek durumundadır. Çünkü metin (yazı/söz), yazar (anlatıcı) ile okur (dinleyici) arasında bir iletişim kanalıdır. Yazar ile okuyucu kendi özel konularını yitirmeksizin başka bir boyutta bir araya gelir ve paylaşma (mesaj aktarımı) gerçekleşir. Yazarın okuyucuyla bir araya geldiği iletişim ortamında hakkında konuşulan, anlaşılabilir yahut anlaşılabilen şey hayatın, ortak yaşam bilgisinin dışında başka bir şey değildir. Genelde bu iletişim düşünülebilecek her şey hakkında, özelde ise hayat hakkında, herkesin hayatı hakkında kurulmuş olmaktadır (Kuhn;2002:57). Dolayısıyla edebiyat, kişiyi ve dünyayı iletişim sürecinde kavranabilir kılmakta, kişilerin, benliklerin, davranışların ve hallerin konularının yorumlanmasına yol açmaktadır (Zimmermann;2001:41). Edebiyat sosyolojisi, sosyoloji ile edebiyatın iletişim ve sosyal etkileşim bağlamında yakınlaştığını keşfederek, bu yaklaşmayı değerlendirmektedir. Sosyal etkileşimin hem ürünleri hem de üzerindeki etkileri yönünden, edebiyatı sosyolojik araştırmanın önemli ve yerinde bir alanı olarak görmektedir (Merrill;1967:648).

Edebiyat sosyolojisinin hayata olan ilgisini iki temel alan olan yazar ve okur açısından da değerlendirmek mümkündür. Buna göre yazar, toplumsal hayatta bir öznedir ve hayatın içindedir. Kendi sırça köşkünde, fildişi kulesinde oturup yazsa dahi toplumsallık ona içkindir; hem birey-oluşunda hem eserini meydana getirişinde bu gerçek değişmez. Yazar, o toplumun *dilini* kullanarak baştan sözü edilen içkinliğe izin vermektedir. Yazar, toplumla doğrudan ilgilidir ve toplumsal dönüşümlerin etkisindedir. Diğer temel alan olan okur, hayatı temsil eden bir öge olarak edebiyat sosyolojisinin temel ilgi alanlarından ve hayat ile kurulan ilişkinin saç ayaklarından biridir. Okur, insanî edimleriyle hayatın mayasını oluşturan, hayatın varlık sebebi olan insanın ta kendisidir. Hayatla hemhal olmuş, hayatla sarmalanmış, hayatın kucağında büyümüş ve hep hayata dönük kalmıştır. Yazar, metin ve okur çevresinde beliren diğer öğelerin de aynı şekilde hayatla bağlantıları bulunmaktadır. Tüm bu göstergelere/birimlere hayatın verdiği cevap/tepki, kurulan ilişki doğrudan edebiyat sosyolojisinin merkezine oturmaktadır.

Sonuç

Edebiyat sosyolojisi disiplinini hayatın akışına, hayatın mecrasına tanık olma, ona sorularla yaklaşıp cevaplara ulaşma bağlamında ele alan bu denemede, edebiyat ile hayatın kopmaz ilişkisi merkeze alınarak bir çözümleme yapılmıştır. Edebiyat ilişkileri ile toplum ilişkileri arasında derin/vazgeçilemez bir bağlantının olduğu tezinden hareket eden edebiyat sosyolojisi, toplumsal ilişkilerde kendini kuran *hayatı* yorumlama, irdeleme, değerlendirme çabasına girişmiştir.

Hayatın ekonomi, siyaset, kültür, kimlik, din vb. yüzlerini/görüngülerini edebiyat bağlamında analiz eden edebiyat sosyolojisi, bir anlamda hayatın sadece yaşanmadığı, aynı zamanda anlatıldığı, yorumlandığı, tartışıldığı, tartışılmayı ve yorumlanmayı hak eden çok temel bir mecra olduğu iddiasına yaslanarak *kendince* bir bakış geliştirmektedir. Elbette kendi analizinin, yorumunun hayatın tümünü içermediğini, kapsamadığını, anlamlandırmadığını kabul ederek. Hem, hangi disiplin, hangi entelektüel girişim hayatı bütünüyle kuşattığını iddia edebilir? Edebiyat sosyolojisi bu silinmez, gücünü yitirmez gerçeğin farkında olarak işlemini gerçekleştirmektedir, gerçekleştirmelidir.

Kaynaklar

- ADORNO, Theodor W. (2004), Edebiyat Yazıları (Çev. Sabir Yücesoy&Orhan Koçak), İstanbul: Metis.
- BALIBAR, Etienne& MACHEREY, Pierre (1996), "On literature as an Ideological Form"(içinde), *Marxist Literary Theory* (Ed. Terry Eagleton&Drew Milne), Oxford: Blackwell Publishers, UK.
- BOURDIEU, Pierre (1999), Sanatın Kuralları (Çev. Necmettin K. Sevil), İstanbul: YKY.
- BURGER, Peter (2004), "Sanat Yapıtındaki Malzeme Kavramı"(içinde), *Teori ve Eleştiri* (Haz. Hüseyin Su), Ankara: Hece Yay.
- DILTEY, Wilhelm (1999), Hermeneutik ve Tin Bilimleri (Çev. Doğan Özlem), İstanbul: Paradigma.
- EAGLETON, Terry (1988), "Two Approaches in the Sociology of Literature", *Critical Inquiry*, 14:3, Spring.
- ESCARPIT, Robert (1992), Edebiyat Sosyolojisi (Çev. Hüseyin Portakal), İstanbul: İletişim Yay.
- GADAMER, Hans-Georg (2002), "Felsefe ve Edebiyat", *Edebiyat Nedir* (Hans-Georg Gadamer&Helmut Kuhn&Friedrich Nietzsche) (Çev. Ş. Çoraklı-A. Sarı), Erzurum: Babil Yay.
- GOLDMANN, Lucien (1975), Towards a Sociology of the Novel, London: Tavistock Publications.
- GRISWOLD, Wendy (1993), "Recent Moves in the Sociology of Literature", *Annual Reviews Sociology*, 19.
- GÜRBİLEK, Nurdan (2004), Kör Ayna, Kayıp Şark, İstanbul: Metis Yay.
- HARRINGTON, Austin (2002), "Knowing the Social World Through Literature: Sociological Reflections on Robert Musil's *The Man Without Qualities*", *International Journal of Social Research Methodology*, v:5, n:1.
- İNAM, Ahmet (2003), "Ebediyatını Yitirmiş Edebiyat: Edebiyatın Edebi Yatık Mı?", *Doğu Batı*, s:22, Şubat/Mart/Nisan.
- JUSDANIS, Gregory (1998), Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür (Çev. Tuncay Birkan), İstanbul: Metis Yay.

- KÖKSAL, Duygu (1998), “Sosyal Bilimlerin Kıyısında Edebiyat” (içinde), *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek*, İstanbul: Metis Yay.
- KÖSEMİHAL, Nurettin Şazi (1967), “Edebiyat Sosyolojisine Giriş”, *Sosyoloji Dergisi*, s:19-20.
- KUHN, Helmut (2002), “Edebiyat ve Devrim” (içinde), *Edebiyat Nedir* (Hans-Georg Gadamer&Helmut Kuhn&Friedrich Nietzsche) (Çev. Ş. Çoraklı&A. Sarı), Erzurum: Babil Yay.
- LEENHARDT, Jacques (1967), “The Sociology of Literature: Some Stages in its History”, *International Social Science Journal*, v:19, n:4.
- LEFEBVRE, Henri (1998), *Modern Dünyada Gündelik Hayat* (Çev. Işın Gürbüz), İstanbul: Metis Yay.
- MERRILL, Francis E. (1967), “The Sociology of Literature”, *Social Research*, 34: 4, Winter.
- MICHAUD, Guy (2004), “Bir Disiplin Olarak Edebiyat Sosyolojisinin Kurulması” (Çev. Hilmi Uçan) (içinde), *Edebiyat Sosyolojisi* (Editör: Köksal Alver), Ankara: Hece Yay.
- RANDALL, William L. (1999), *Bizi Biz Yapan Hikâyeler* (Çev. Şen Süer Kaya), İstanbul: Ayrıntı Yay.
- ROGERS, Marry F. (1991), *Novels, Novelists and Readers*, Albany: State University of New York Press.
- SAYIN, Zeynep (1998), “The Pure Traveler: Metin Olarak Kültür ve Edebiyat”, *Defter*, s:32, Kış.
- STENDHAL, Henri Beyle (1999), *Kırmızı ve Siyah* (Çev. Cevdet Perin), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- SWINGWOOD, Alan (1971a), “Sociology and Literature” (içinde), *The Sociology of Literature* (Ed. Diana Laurensen&Alan Swingewood), London: MacGibbon&Kee.
- SWINGWOOD, Alan (1971b), “Towards the Sociology of the Novel” (içinde), *The Sociology of Literature* (Ed. Diana Laurensen&Alan Swingewood), London: MacGibbon&Kee.
- UYGUR, Nermi (1999), *İnsan Açısından Edebiyat*, İstanbul: YKY.
- WELLEK, R.&WARREN, A. (1993), *Theory of Literature*, London: Penguin Books.
- ZIMMERMANN, Hans Dieter (2001), *Yazınsal İletişim* (Çev. Fatih Tepebaşı), Konya: Çizgi Kitabevi.

Summary

In this paper, I try to analyse the relation between literature and sociology in general and literature and life in particular. Sociology of literature is a discipline that investigates relations between literature and social facts and different aspects, reflections of this relation. Sociology of literature consists on relation literature-society. According to this discipline literature is an expression of society. Accordingly the literature impacts on society and life. Consequently in fact focus of literature of sociology is life.

Sociology of literature is not investigates literary texts. On the contrary sociology of literature investigates literature facts completely. In this sense investigated such as relations literature-society, writer-society, and writer-reader, sociology of reading, reading groups, writer groups, popular literature, politics of publication problems. Sociology of literature investigates all facts related literature eventually.

Özet

Bu çalışmada, edebiyat olgusu ile genelde sosyoloji özelde hayat arasındaki ilişkiyi analiz etmeyi denedim. Edebiyat sosyolojisi, edebiyat ile toplumsal olgular arasındaki karşılıklı ilişkileri ve söz konusu ilişkinin değişik yönlerini, yansımalarını inceleyen bir disiplindir. Edebiyat sosyolojisi, edebiyat-toplum ilişkisi üzerinde oluşmaktadır. Bu disipline göre edebiyat toplumun bir tür ifadesidir. Buna göre edebiyat topluma ve hayata etki etmektedir. Dolayısıyla edebiyat sosyolojisinin ilgi merkezi hayattır.

Edebiyat sosyolojisi sadece edebi metinleri incelemez. Aksine o bütünüyle edebiyat olgusundan hareket etmektedir. Bu bağlamda edebiyat-toplum ilişkisi, yazar-toplum, yazar-okur ilişkisi, okumanın sosyolojisi, okur grupları, yazar grupları, popüler edebiyat, yayın politikaları gibi birçok sorun incelenmektedir. Sonuç olarak edebiyat sosyolojisi edebiyatla ilgili tüm olguları incelemektedir.